τερους όρους εργασίας, περιοριζόμενος, όσον αφορά τους άλλους όρους εργασίας σε μια γενική διάταξη που περιλαμβάνει κάθε άλλο όρο εργασίας που δεν αναφέρεται συγκεκριμένα, εκτός και αν αποδειχθεί ότι το επιδιωκόμενο με την οδηγία αποτέλεσμα δεν έχει πράγματι επιτευχθεί.

2. Δεν μπορεί να θεωρηθεί ως διάκριση κατά την έννοια της οδηγίας 76/207 η διαφορετική μεταχείριση που προκύπτει από την εφαρμογή διατάξεως εθνικού δικαίου κατά την οποία ο θετός πατέρας δεν απολαύει της ευχέρειας που παρέχεται στη θετή μητέρα, η οποία μπορεί να λάβει άδεια μητρότητας κατά τη διάρκεια των τριών πρώτων μηνών μετά την πραγματική είσοδο του παιδιού στη θετή οικογένεια. Η διάκριση αυτή δικαιολογείται πράγματι από τη θεμιτή μέριμνα για την όσο το δυνατό σε μεγαλύτερο βαθμό εξομοίωση των συνθηκών εισόδου του παιδιού στη θετή οικογένεια με τις συνθήκες που επικρατούν κατά την άφιξη του νεογέννητου στην οικογένεια, κατά τη διάρκεια της πολύ κρίσιμης αυτής περιόδου.

3. Δεν υφίσταται παράβαση του άρθρου 6 της οδηγίας 76/207 όταν ο εθνικός νόμος που μεταφέρει στο εσωτερικό δίκαιο την οδηγία περιορίζει τη χρήση των προβλεπόμενων μέσων παροχής εννόμου προστασίας μόνο στις περιπτώσεις παραβάσεως ορισμένων διατάξεων της οδηγίας, υπό τον όρο οι γενικοί διαδικαστικοί κανόνες του εθνικού δικαίου να επιτρέπουν σε κάθε πρόσωπο να ζητήσει δικαστική προστασία σε όλους τους τομείς εφαρμογής της οδηγίας.

Στην υπόθεση 163/82,

Επιτροπη των Ευρωπαϊκων Κοινοτητων, εκπροσωπούμενη από το νομικό της σύμβουλο, Armando Toledano Laredo, με αντίκλητο στο Λουξεμβούργο τον Oreste Montalto, μέλος της νομικής υπηρεσίας της Επιτροπής, κτίριο Jean Monnet, Kirchberg,

προσφεύγουσα,

κατά

Ιταλικης Δημοκρατιας, εκπροσωπούμενης από τον avoccato dello Stato Pier Giorgio Ferri, με τόπο επιδόσεων στο Λουξεμβούργο την πρεσβεία της Ιταλίας,

καθής,

που έχει ως αντικείμενο να αναγνωριστεί ότι η Ιταλική Δημοκρατία, παραλείποντας να λάβει εντός της προθεσμίας που είχε ταχθεί τα αναγκαία μέτρα για να συμμορφωθεί προς την οδηγία του Συμβουλίου 76/207, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαί-

δευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70), παρέδη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη συνθήκη ΕΟΚ,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

συγκείμενο από τους J. Mertens de Wilmars, πρόεδρο, T. Koopmans, K. Bahlmann και Y. Galmot, προέδρους τμήματος, P. Pescatore, Mackenzie Stuart, A. O'Keeffe, G. Bosco, O. Due, U. Everling και K. Κακούρη, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: S. Rozès
γραμματέας: P. Heim

εκδίδει την ακόλουθη

ΑΠΟΦΑΣΗ

Περιστατικά

Τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως, τα αιτήματα και τα επιχειρήματα που ανέπτυξαν οι διάδικοι κατά την έγγραφη διαδικασία συνοψίζονται ως εξής:

I — Πραγματικά περιστατικά και έγγραφη διαδικασία

Η οδηγία 76/207 του Συμβουλίου αποσκοπεί στην εφαρμογή, εντός των κρατών μελών, της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, συμπεριλαμβανομένης και της επαγγελματικής προωθήσεως και την επαγγελματική εκπαίδευση, καθώς και τις συνθήκες εργασίας. Η αρχή αυτή καλείται «αρχή της ίσης μεταχειρίσεως» (άρθρο 1, παράγραφος 1).

Σύμφωνα με το άρθρο 5 της οδηγίας,

«1. Η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, όσον αφορά τους όρους εργασίας, συμπεριλαμβανομένων των όρων απολύσεως, συνεπάγεται την εξασφάλιση σε άνδρες και γυναίκες των αυτών όρων, χωρίς διάκριση βασιζόμενη στο φύλο.

2. Για το σκοπό αυτόν, τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε:

α) να καταργηθούν οι νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως·

β) να ακυρωθούν, να δύνανται να κηρυχθούν άκυρες ή να δύνανται να τροποποιηθούν οι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως διατάξεις που περιλαμβάνονται στις συλλογικές συμβάσεις ή τις ατομικές συμβάσεις εργασίας, στους εσωτερικούς κανονισμούς επιχειρήσεων, καθώς και στα καταστατικά των ελευθέρων επαγγελμάτων·

γ) να αναθεωρηθούν εκείνες οι νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως όταν δεν υφίστανται πλέον οι λόγοι προστασίας που τις δικαιολογούν· να κληθούν οι κοινωνικοί εταίροι να προβούν στις επιθυμητές αναθεωρήσεις των συμβατικών διατάξεων της ιδίας φύσεως.»

Εξάλλου, το άρθρο 6 της οδηγίας ορίζει ότι:

«Τα κράτη μέλη εισάγουν στην εσωτερική τους έννομη τάξη τα αναγκαία μέτρα, προκειμένου να καταστεί δυνατό σε κάθε πρόσωπο που θεωρεί ότι θίγεται από τη μη εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, κατά την έννοια των άρθρων 3, 4 και 5, να διεκδικεί τα δικαιώματά του διά της δικαστικής οδού, αφού ενδεχομένως, προσφύγει σε άλλα αρμόδια όργανα.»

Στο άρθρο 9, η οδηγία ορίζει ότι τα κράτη μέλη πρέπει να θέσουν σε ισχύ τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αναγκαίες για να συμμορφωθούν προς την οδηγία εντός προθεσμίας 30 μηνών από της κοινοποιήσεώς της. Η οδηγία κοινοποιήθηκε στα κράτη μέλη στις 12 Φεβρουαρίου 1976, η δε προθεσμία εξέπνευσε στις 12 Αυγούστου 1978.

Ο ιταλικός νόμος 903, της 9ης Δεκεμβρίου 1977, περί της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών στον τομέα της εργασίας (GU 343 της 17. 12. 1977, σ. 9041) μεταφέρει στην ιταλική έννομη τάξη τις διατάξεις των άρθρων 5 και 6 της οδηγίας κατά τον ακόλουθο τρόπο:

«Άρθρο 1

Κάθε διάκριση στηριζόμενη στο φύλο όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, ανεξαρτήτως του τρόπου ευρέσεως εργασίας και του τομέως ή του κλάδου δραστηριότητας, απαγορεύεται σε όλες τις βαθμίδες της επαγγελματικής ιεραρχίας.

Η δίακριση, που αναφέρεται στο προηγούμενο εδάφιο, απαγορεύεται επίσης, όταν ασκείται:

1) σε σχέση με την οικογενειακή κατάσταση ή με την εγκυμοσύνη·

2) κατά τρόπο έμμεσο, μέσω μηχανισμών επιλογής ή μέσω του τύπου ή κάθε άλλης μορφής δημοσιότητας, στην οποία το ένα ή το άλλο φύλο αναφέρεται ως απαιτούμενη προϋπόθεση για την πρόσληψη.

Η απαγόρευση που αναφέρεται στα προηγούμενα εδάφια εφαρμόζεται επίσης στις ενέργειες που αναλαμβάνονται στον τομέα του επαγγελματικού προσανατολισμού, της επαγγελματικής εκπαιδεύσεως, της επαγγελματικής επιμορφώσεως και μετεκπαιδεύσεως τόσο σε σχέση με την πρόσβαση όσο και σε σχέση με το περιεχόμενο.

...

Άρθρο 2

Η εργαζόμενη δικαιούται την ίδια αμοιβή με τον εργαζόμενο, όταν οι ζητούμενες παροχές είναι παρεμφερείς ή έχουν την ίδια αξία.

Τα συστήματα επαγγελματικής κατατάξεως προς καθορισμό των αμοιβών πρέπει να υιοθετούν κοινά κριτήρια για άνδρες και γυναίκες.

Άρθρο 3

Απαγορεύεται κάθε διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά την ανα-

γνώριση των ειδικεύσεων, την ανάθεση των καθηκόντων και την εξέλιξη της σταδιοδρομίας ...

Άρθρο 4

Εστω και αν έχουν οι εργαζόμενες τη δυνατότητα να ασκήσουν το δικαίωμα συνταξιοδοτήσεως, μπορούν να εξακολουθήσουν να ασκούν τα καθήκοντά τους μέχρι το όριο ηλικίας που ορίζεται για τους άνδρες στις νομοθετικές, κανονιστικές και συμβατικές διατάξεις, αφού ειδοποιήσουν σχετικά τον εργοδότη τους τρεις τουλάχιστον μήνες προ της ημερομηνίας κτήσεως του δικαιώματος συντάξεως.

...

Άρθρο 6

Οι εργαζόμενες που έχουν υιοθετήσει παιδί ή που έχουν αναλάβει την επιμέλειά του πριν από την υιοθεσία του, κατά την έννοια του άρθρου 314/20 του αστικού κώδικα, μπορούν να αξιώσουν, κατά το μέτρο που, εν πάση περιπτώσει, το παιδί δεν είναι μεγαλύτερο από έξι μήνες κατά το χρόνο της υιοθεσίας ή της αναθέσεως της επιμέλειας, την υποχρεωτική άδεια που αναφέρεται στο άρθρο 4, στοιχείο c, του νόμου 1204, της 30ής Δεκεμβρίου 1971, και τις αντίστοιχες αποδοχές κατά τη διάρκεια των τριών πρώτων μηνών από την πραγματική είσοδο του παιδιού στη θετή οικογένεια ή στην οικογένεια στην οποία έχει ανατεθεί η επιμέλειά του.

...

Άρθρο 7

Το δικαίωμα απουσίας από την εργασία και οι παροχές που προβλέπονται αντίστοιχα στο άρθρο 7 και στο δεύτερο εδάφιο του άρθρου 15 του νόμου 1204, της 30ής Δεκεμβρίου 1971, αναγνωρίζεται επίσης σε κάθε εργαζόμενο πατέρα, έστω και αν πρόκειται για θετό πατέρα ή για πατέρα, στον οποίο έχει ανατεθεί η επιμέλεια του παιδιού, σύμφωνα με το άρθρο 314/20 του αστικού κώδικα, αντί και στη θέση της μητέρας ή έχει αναλάβει αποκλειστικά την επιμέλεια αυτή.

...

Άρθρο 15

Όταν διαπιστώνεται η ύπαρξη συμπεριφοράς που παραβαίνει τις διατάξεις των άρθρων 1 και 5 του παρόντος νόμου, κατόπιν αιτήσεως του εργαζομένου ή των συνδικαλιστικών οργανώσεων που τον εκπροσωπούν, ο pretore του τόπου, όπου έλαβε χώρα η καταγγελθείσα συμπεριφορά, ασκών καθήκοντα εργατοδίκη, καλεί τους διαδίκους εντός των δύο επομένων ημερών και αν κρίνει, μετά από συνοπτική διαδικασία, ότι υπάρχει η παράβαση που αναφέρεται στην αίτηση, διατάζει, με αιτιολογημένη και αμέσως εκτελεστή διάταξη, αυτόν που επέδειξε την καταγγελθείσα συμπεριφορά, να θέσει τέρμα στην παράνομη συμπεριφορά του, η οποία με τον τρόπο αυτό στερείται κάθε εννόμου αποτελέσματος.

Η διάταξη παύει να είναι εκτελεστή μόνον όταν ο pretore εκδώσει την απόφαση με την οποία αποφαίνεται επί της υποβληθείσας σύμφωνα με το προηγούμενο εδάφιο αιτήσεως.

Εντός δεκαπέντε ημερών από της κοινοποιήσεως στους διαδίκους, μπορεί να ασκηθεί ανακοπή κατά της διατάξεως ενώπιον του pretore, ο οποίος εκδίδει απόφαση αμέσως εκτελεστή. Εφαρμόζονται οι διατάξεις των άρθρων 413 και επ. του κώδικα πολιτικής δικονομίας.

Η μη εκτέλεση της διατάξεως που αναφέρεται στο πρώτο εδάφιο και της αποφάσεως που εκδίδεται κατόπιν της ανακοπής τιμωρείται κατ' εφαρμογή του άρθρου 650 του ποινικού κώδικα.

Όταν οι παραβάσεις που αναφέρονται στο πρώτο εδάφιο διαπράττονται από δημόσιους υπαλλήλους, εφαρμόζονται οι διατάξεις που προβλέπονται, σχετικά με την αναστολή της πράξεως, στο άρθρο 21, τελευταίο εδάφιο, του νόμου 1034, της 6ης Δεκεμβρίου 1971.»

Θεωρώντας ότι ο ιταλικός νόμος 909 μετέφερε στην ιταλική έννομη τάξη τις διατάξεις των άρθρων 5 και 6 της οδηγίας κατά μέτρο και τρόπο που δεν συμφωνούν με το πνεύμα και το γράμμα της κοινοτικής πράξεως, η Επιτροπή, με έγγραφο της 30ής Ιουλίου 1980, κάλεσε την ιταλική κυβέρνηση

να της υποβάλει εντός προθεσμίας δύο μηνών τις παρατηρήσεις της, σύμφωνα με το άρθρο 169 της συνθήκης. Η Επιτροπή προσάπτει κατ' ουσία στην ιταλική κυβέρνηση ότι ο ιταλικός νόμος περιορίζει αδικαιολόγητα την έννοια των όρων εργασίας, στους οποίους πρέπει να αναφέρεται η ίση μεταχείριση, περιορίζει τα μέσα παροχής εννόμου προστασίας, που καθορίζονται στο άρθρο 6 της οδηγίας, σε ορισμένες συγκεκριμένες περιπτώσεις διακρίσεως και αποκλείει τους εργαζόμενους άνδρες από το ευεργέτημα που παρέχεται στις εργαζόμενες γυναίκες όσον αφορά την υποχρεωτική άδεια τριών μηνών σε περίπτωση υιοθεσίας ή αναθέσεως της επιμελείας παιδιού με σκοπό την υιοθεσία.

Στις 10 Νοεμβρίου 1980, η μόνιμη αντιπροσωπεία της Ιταλίας ισχυρίσθηκε ότι η άδεια υιοθεσίας δεν εμπίπτει στους όρους εργασίας και ότι η εφαρμογή της αρχής της ισότητας των φύλων στους τομείς που δεν προβλέπονται στο νόμο 903 είχε ήδη πραγματοποιηθεί στην ιταλική έννομη τάξη.

Με έγγραφο της 4ης Μαΐου 1981, η Επιτροπή κοινοποίησε στην Ιταλική Δημοκρατία αιτιολογημένη γνώμη, κατά την έννοια του άρθρου 169, πρώτο εδάφιο της συνθήκης, επαναλαμβάνοντας το περιεχόμενο του εγγράφου της 30ής Ιουλίου 1980 και ζητώντας από αυτό το κράτος μέλος να λάβει εντός προθεσμίας ενός μηνός τα αναγκαία προς συμμόρφωσή του μέτρα.

Στις 6 Ιουλίου 1981, η μόνιμη αντιπροσωπεία της Ιταλίας απάντησε στη γνώμη αυτή, επισυνάπτοντας στην απάντησή της υπόμνημα, στο οποίο επανελάμβανε τα προηγούμενα επιχειρήματα και ετόνιζε ότι θα ήταν σκόπιμο να αναμείνει η Επιτροπή την απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου, από το οποίο ζήτησε το Tribunale του Μιλάνου να αποφανθεί επί της συνταγματικότητας του άρθρου 6 του νόμου 903.

Η παρούσα προσφυγή πρωτοκολλήθηκε στη γραμματεία του Δικαστηρίου την 1η Ιουνίου 1982.

Κατόπιν εκθέσεως του εισηγητή δικαστή και μετά από ακρόαση του γενικού εισαγγελέα, το Δικαστήριο αποφάσισε την έναρξη της προφορικής διαδικασίας χωρίς προηγουμένη διεξαγωγή αποδείξεων.

II — Αιτήματα των διαδίκων

Η *Επιτροπή* ζητεί από το Δικαστήριο:

«— να αναγνωρίσει ότι η Ιταλική Δημοκρατία, παραλείποντας να λάβει εντός των ταχθεισών προθεσμιών τα αναγκαία μέτρα για να συμμορφωθεί προς την οδηγία 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας, παρέβη υποχρέωση, την οποία υπέχει από τη συνθήκη·

— να καταδικάσει την Ιταλική Δημοκρατία στα δικαστικά έξοδα».

Η *Ιταλική Δημοκρατία* ζητεί από το Δικαστήριο να απορρίψει την προσφυγή και να καταδικάσει την προσφεύγουσα στα δικαστικά έξοδα.

III — Ισχυρισμοί και επιχειρήματα των διαδίκων

Η *Επιτροπή* ισχυρίζεται ότι ο ιταλικός νόμος αναφέρεται σε ορισμένους όρους εργασίας όπως οι αμοιβές (άρθρο 2), η ηλικία συνταξιοδοτήσεως (άρθρο 4) και το δικαίωμα απουσίας από την εργασία σε περίπτωση υιοθεσίας (άρθρο 6), δεν αναφέρεται όμως σε όλους τους όρους εργασίας, παρά τον κατά πολύ ευρύτερο χαρακτήρα των διατάξεων που περιέχονται στο άρθρο 5 της οδηγίας.

Η Επιτροπή θεωρεί ότι διάταξη του άρθρου 5 της οδηγίας σε συνδυασμό με το άρθρο 6 προβλέπει την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως όσον αφορά τους όρους εργασίας, καθώς και τη λήψη των αναγκαίων μέτρων προκειμένου να καταστεί δυνατό σε κάθε πρόσωπο που θεωρεί ότι θίγεται, να διεκδικεί τα δικαιώματά του διά της δικαστικής οδού, αφού, ενδεχομένως, προσφύγει σε άλλα αρμόδια όργανα. Στην υπό κρίση υπόθεση, οι ενδεχόμενες διακρίσεις σε βάρος των εργαζόμενων ανδρών ή γυναικών δεν μπορεί να ληφθούν υπόψη, βάσει του συστήματος που προβλέπεται στο νόμο 903 (κυρώσεις, δικαίωμα προσφυγής, κατάργηση αντίθετων διατάξεων, ακυρότης αντίθετων όρων), παρά μόνο σε σχέση με τους όρους εργασίας που διέπονται από τον εν λόγω νόμο, δηλαδή τις ενέργειες που παραβαίνουν τις διατάξεις των άρθρων 1 (πρόσβαση σε απασχόληση) και 5 (απαγόρευση εργασίας των γυναικών σε ορισμένες ώρες στα εργοστάσια). Η απαγόρευση των διακρίσεων, βάσει άλλης ενδεχομένως νομοθετικής πράξεως, όπως πχ. ο νόμος 300, της 20ής Μαΐου 1970, περί της καταστάσεως των εργαζομένων (GU 131, σ. 3404), το άρθρο 15 του οποίου, όπως τροποποιήθηκε, προβλέπει την ακυρότητα των συμφωνιών ή των πράξεων που δημιουργούν διακρίσεις λόγω φύλου, όσον αφορά την απασχόληση, την απόλυση, τον καθορισμό των επαγγελματικών προσόντων, των μετατάξεων, των πειθαρχικών και άλλων επιζήμιων μέτρων, δεν εξασφαλίζει την προστασία του δικαιώματος των εργαζόμενων ανδρών και γυναικών προς απαγόρευση, σύμφωνα με την οδηγία, των de facto διακρίσεων ούτε και καλύπτεται από το σύστημα προσφυγών που καθορίζεται στο νόμο 903.

Επιπλέον, στο άρθρο 6 του νόμου αυτού προβλέπεται ένα σύστημα που συνεπάγεται διακρίσεις και δεν είναι σύμφωνο με το άρθρο 5 της οδηγίας, κατά το μέτρο που απολαύουν μόνο οι εργαζόμενες γυναίκες και όχι οι εργαζόμενοι άνδρες, κατ' εξομοίωση με το σύστημα που προβλέπεται στη περίπτωση της μητρότητας, της υποχρεωτικής άδειας των τριών μηνών από την πραγματική είσοδο του παιδιού στη θετή οικογένεια ή στην οικογένεια που έχει αναλάβει την επιμέλειά του, ενώ, βάσει του άρθρου 7 του ίδιου νόμου, το δικαίωμα απουσίας από την εργασία και οι παροχές που προβλέπονται μετά την έναρξη της υποχρεωτικής άδειας των τριών μηνών, αναγνωρίζονται και στους εργαζόμενους άνδρες. Δεδομένου ότι οι εργαζόμενες γυναίκες απολαύουν του δικαιώματος αυτού για παιδί που δεν έχει φθάσει την ηλικία των έξι ετών, το σύστημα της άδειας υποδοχής συνδέεται μάλλον με το δικαίωμα προς δημιουργία οικογένειας που αναφέρεται στο πλαίσιο του άρθρου 7 παρά με την προστασία της μητρότητας που αναφέρεται στο πλαίσιο του άρθρου 6.

Όσον αφορά την προσφυγή στο Συνταγματικό Δικαστήριο, η Επιτροπή θεωρεί προφανές ότι οι αμφιβολίες του δικαστηρίου του Μιλάνου στο πλαίσιο της εθνικής εννόμου τάξεως επιβεβαιώνουν τους ισχυρισμούς της Επιτροπής, όσον αφορά το άρθρο 6 του νόμου 903 στο πλαίσιο της εφαρμογής της κοινοτικής οδηγίας.

Με το υπόμνημα αντικρούσεως, η *ιταλική κυβέρνηση* απαντά πρώτα ότι η μομφή, κατά την οποία η διατύπωση του νόμου 903 δεν περιέχει τη φράση «όροι εργασίας», στηρίζεται υπερβολικά στην τήρηση του τύπου. Η οδηγία δεν περιέχει δεσμευτικό ορισμό της φράσεως αυτής, για να καθορίσει υποχρεωτικά το περιεχόμενο των εσωτερικών διατάξεων που πρέπει να θεσπισθούν. Κατά συνέπεια, δεν είναι δυνατό να αναγνωρισθεί στη φράση αυτή το κύρος και η αξία μιας νομικής έννοιας με αυτοτελή και άμεση ισχύ κανόνα δικαίου, που πρέπει κατ' ανάγκη να μεταφερθεί αυτούσια στη νομοθεσία κάθε κράτους μέλους. Η εξέταση αν τα κράτη μέλη εκπλήρωσαν τις υποχρεώσεις τους θα πρέπει να γίνει μάλλον βάσει του άρθρου 5,

παράγραφος 2, όπου διευκρινίζεται το περιεχόμενο των λεπτομερειών εφαρμογής που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Η διάταξη αυτή τονίζει την εισαγωγή, στις εσωτερικές έννομες τάξεις, νομοθετικών διατάξεων που αποκλείουν τη νομιμότητα κάθε συμπεριφοράς αντίθετης προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως είτε οι εν λόγω συμπεριφορές επιβάλλονται ή επιτρέπονται από νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις (οι οποίες, αν υπάρχουν, πρέπει να καταργηθούν) είτε αποτελούν αντικείμενο συμβατικών διατάξεων ή συλλογικών συμβάσεων ή ατομικών συμβάσεων ή απορρέουν από ιδιωτικές ρυθμίσεις (τις οποίες ο νόμος πρέπει να πλήττει με ακυρότητα).

Ο νόμος 903 είναι απολύτως σύμφωνος προς τις υποχρεώσεις αυτές: καθιερώνει την ισότητα των αμοιβών μεταξύ εργαζόμενων ανδρών και γυναικών (άρθρο 2)· απαγορεύει κάθε διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά την αναγνώριση των ειδικεύσεων, την ανάθεση των καθηκόντων και την εξέλιξη της σταδιοδρομίας (άρθρο 3)· προβλέπει την ακυρότητα κάθε συμφωνίας ή πράξεως που αποβλέπει στη δημιουργία διακρίσεων σε βάρος του εργαζομένου λόγω του φύλου του, εκτός από την περίπτωση απολύσεως και όσον αφορά την αναγνώριση των ειδικεύσεων ή την ανάθεση των καθηκόντων, τις μετατάξεις, τα πειθαρχικά ή άλλα επιζήμια μέτρα (άρθρο 93, sic, που επαναλαμβάνει και τροποποιεί τις διατάξεις του άρθρου 15 του νόμου 300, της 20ής Μαΐου 1970). Από αυτό το σύνολο των διατάξεων, προκύπτει εμφανώς ότι οι απαγορεύσεις των διακρίσεων διατυπώνονται έτσι, ώστε να μπορούν να εφαρμόζονται κατά τον ευρύτερο δυνατό τρόπο σε όλες τις πιθανές μεταβολές της εξελίξεως μιας εργασιακής σχέσεως. Η ιταλική κυβέρνηση θεωρεί ότι, για να είχε νομική βάση η προσφυγή, θα έπρεπε η Επιτροπή να εξετάσει την πραγματικότητα και να αναφέρει αν είναι δυνατόν να διαπιστωθούν μέσα σε μια επιχείρηση ή σε άλλο τόπο εργασίας καταστάσεις που εισάγουν διακρίσεις, που δεν συμβιβάζονται προς την οδηγία 76/207 και που δεν εμπίπτουν στις απαγορεύσεις του νόμου 903.

Ως προς το άρθρο 6 της οδηγίας, η ιταλική κυβέρνηση σημειώνει ότι η διάταξη αυτή, η οποία επιβάλλει την ύπαρξη της δυνατότητας ένδικης προσφυγής κατά των επιζήμιων μέτρων που δημιουργούν διακρίσεις, δεν αναφέρεται καθόλου στη διαδικασία, η οποία πρέπει να ακολουθηθεί για να εξασφαλισθεί η εν λόγω ένδικη προστασία, ούτε στον τρόπο, με τον οποίο ο δικαστής μπορεί να προστατεύσει το θιγόμενο συμφέρον. Υπ' αυτές τις συνθήκες, είναι προφανές, κατά την ιταλική κυβέρνηση, ότι όταν η Επιτροπή επικρίνει την περιορισμένη εφαρμογή της ένδικης διαδικασίας, που εισάγεται με το άρθρο 15 του νόμου 903, δεν έχει λάβει υπόψη της το γεγονός ότι πρόκειται για ειδική διαδικασία, η οποία αποδείχθηκε αναγκαία λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των διακρινουσών καταστάσεων όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, καθώς και την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση. Τούτο δεν σημαίνει, πάντως, ότι, τόσο σ' αυτές τις καταστάσεις όσο και στις καταστάσεις που αφορούν τους «όρους εργασίας» (που δεν αντιμετωπίζονται στο άρθρο 15 που προαναφέρθηκε), δεν είναι δυνατή η προσφυγή στο σύνολο των συνήθων μέσων παροχής εννόμου προστασίας, τα οποία, εν προκειμένω, ανάγονται στις εργατικές ή διοικητικές διαδικασίες. Η ιταλική κυβέρνηση θα επιθυμούσε να λάβει υπόψη της η Επιτροπή ότι στο σύνταγμα της Ιταλικής Δημοκρατίας υπάρχει το άρθρο 24, το οποίο ορίζει ότι «κάθε πρόσωπο μπορεί να προσφύγει στη δικαιοσύνη για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων και των εννόμων συμφερόντων του», αρχή που έχει απευθείας, πάγια και καθιερωμένη εφαρμογή. Τέλος, η ιταλική κυβέρνηση θεωρεί αναντίρρητο ότι οι απαγορεύσεις και οι άλλες επιταγές του νόμου 903 αποβλέπουν στην προστασία του θιγόμενου εργαζομένου, γεγονός που αρκεί για να του επιτρέψει να απαιτεί την τήρησή τους διά της δικαστικής οδού.

Όσον αφορά το άρθρο 6, εδάφιο 1, του νόμου 903, η ιταλική κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι με τη διάταξη αυτή επιδιώκεται η εξομοίωση της θετής μητέρας με τη φυσική μητέρα, προκειμένου να εξασφαλισθεί έτσι στην πρώτη, προς το συμφέρον της και προς το συμφέρον του παιδιού, η δυνατότητα δημιουργίας κλίματος στοργής, για το οποίο η πρώτη περίοδος της ζωής ενός παιδιού ή, κατ' εξομοίωση, η είσοδός του στη θετή οικογένεια, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο. Σε σχέση με την οδηγία, η διάταξη αυτή φαίνεται απόλυτα θεμιτή και σύμφωνη με το άρθρο 2, παράγραφος 3. Η ιταλική κυβέρνηση θεωρεί ότι η Επιτροπή δεν κατόρθωσε να αποδείξει το αντίθετο με το επιχείρημα που στηρίζει στη σύγκριση του άρθρου 6, εδάφιο 1, που προαναφέρθηκε, με το άρθρο 7, στο οποίο αναγνωρίζεται και στον εργαζόμενο θετό πατέρα το δικαίωμα να απουσιάζει από την εργασία του αντί ή σε περίπτωση απουσίας της μητέρας, όταν το παιδί έχει ανάγκη βοηθείας, όπως σε περίπτωση ασθένειας. Στο πλαίσιο αυτό, ο νομοθέτης αναγνωρίζει ότι οι γονείς υποκαθιστούν ο ένας τον άλλο και, για το λόγο αυτό, εξομοιώνει με την εργαζόμενη μητέρα, τόσο τη φυσική όσο και τη θετή, τον εργαζόμενο πατέρα (τόσο το φυσικό όσο και το θετό), εξομοίωση που δεν προβλέπεται στην περίπτωση που επικρίνει η Επιτροπή, κατά την οποία η εν λόγω υποκατάσταση αποκλείεται, όχι παράλογα, από το νομοθέτη.

Στην απάντησή της, η *Επιτροπή* παρατηρεί ότι η ιταλική κυβέρνηση επιχειρεί να δικαιολογήσει την ατελή εφαρμογή της οδηγίας αναφερόμενη στις προγενέστερες νομοθετικές διατάξεις, εξήγηση που η Επιτροπή δεν μπορεί να θεωρήσει ως ικανοποιητική για τους λόγους που έχει ήδη αναφέρει στο δικόγραφο της προσφυγής. Επαναλαμβάνει την άποψή της όσον αφορά τη χορηγούμενη άδεια σε περίπτωση υιοθεσίας ή αναθέσεως της επιμελείας παιδιού με σκοπό την υιοθεσία.

Στο υπόμνημα ανταπαντήσεως, η *ιταλική κυβέρνηση* υποστηρίζει ότι η Επιτροπή δεν μπορεί να αποφύγει την υποχρέωση να παράσχει περισσότερα στοιχεία, εφόσον η προσφυγή αφορά μερική παράβαση. Η ερμηνεία που δίνει η προσφεύγουσα στις υποχρεώσεις που υπέχει ένα κράτος μέλος ως προς τη μεταφορά της εν λόγω οδηγίας είναι τυχαία και υποκειμενική, ενώ ο έλεγχος της εφαρμογής της μεταφοράς αυτής πρέπει να στηρίζεται σε αυστηρώς νομικά κριτήρια, βασιζόμενα στη λογική ερμηνεία των διατάξεων της οδηγίας. Αν υπερίσχυε ένα τέτοιο κριτήριο εκτιμήσεως, θα εστερείτο πρακτικώς κάθε αποτελεσματικότητας η ευχέρεια που αναγνωρίζεται στο κράτος μέλος ως προς την επιλογή των μέσων εφαρμογής.

Ως προς την αιτίαση που αφορά την υποχρεωτική άδεια σε περίπτωση υιοθεσίας ή αναθέσεως της επιμέλειας τέκνου, η ιταλική κυβέρνηση τονίζει ότι η Επιτροπή περιορίζεται στο να προβάλει μια επιβεβαίωση αποδεικτική του δικού της ισχυρισμού, χωρίς να απαντά στα αντίθετα επιχειρήματα που εκτίθενται στο υπόμνημα αντικρούσεως.

IV — Ερωτήματα που έθεσε το Δικαστήριο

Το Δικαστήριο έθεσε στην Επιτροπή τα ακόλουθα ερωτήματα:

«1. Μπορεί να αναφέρει η Επιτροπή ακριβώς ποιοι είναι οι όροι εργασίας, σχετικά με τους οποίους θεωρεί ότι η ιταλική νομοθεσία αντίκειται στο άρθρο 5 της οδηγίας;

2. Μπορεί να αναφέρει επίσης ως προς τι θεωρεί ότι η Ιταλική Δημοκρατία δεν ετήρησε το άρθρο 6 της οδηγίας, λαμβανομένων υπόψη των μέσων παροχής εννόμου προστασίας που παρέχει το

κοινό ιταλικό δίκαιο και του άρθρου 24 του ιταλικού συντάγματος;»

Οι απαντήσεις ήταν οι ακόλουθες:

Επί του πρώτου ερωτήματος

«Η Επιτροπή τονίζει, όπως ήδη έχει επισημάνει στα υπομνήματά της, τον σκόπιμα ευρύ και γενικό χαρακτήρα της απαγορεύσεως των διακρίσεων που προβλέπεται στο άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ, όπως εξάλλου και των απαγορεύσεων που προβλέπονται στα άρθρα 3 και 4 όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση και την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση.

Ο ιταλικός νόμος 903 της 9ης Δεκεμβρίου 1977 διέπεται από αυτή τη γενική αντίληψη όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση και την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση (άρθρο 1), ακολουθεί όμως τεχνική απαριθμήσεως όσον αφορά τους όρους εργασίας ώστε να αναφέρεται σε *ορισμένους* από αυτούς (άρθρο 2 όσον αφορά την αμοιβή· άρθρο 4 όσον αφορά τη σύνταξη) και να παραλείπει άλλους.

Επιπλέον, το άρθρο 6 του νόμου 603 εισάγει διάκριση σε βάρος των εργαζόμενων ανδρών όσον αφορά την απουσία από την εργασία λόγω υιοθεσίας.»

Επί του δεύτερου ερωτήματος

«Στο άρθρο 6 της οδηγίας προβλέπεται η εισαγωγή στις εθνικές έννομες τάξεις των αναγκαίων μέτρων προκειμένου να καταστεί δυνατό σε κάθε πρόσωπο που θεωρεί ότι θίγεται από τη μη εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, κατά την έννοια των άρθρων 3, 4 και 5, να διεκδικεί τα δικαιώματά του διά της δικαστικής οδού, αφού ενδεχομένως, προσφύγει σε άλλα αρμόδια όργανα.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το άρθρο αυτό δεν διακρίνει καθόλου μεταξύ της προσβάσεως σε απασχόληση (άρθρο 3), της προσβάσεως στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση (άρθρο 4) και των όρων εργασίας (άρθρο 5).

Με το άρθρο 15, ο ιταλικός νόμος 603 δημιουργεί ένα σύστημα μέσων παροχής εννόμου προστασίας που περιορίζεται στις διακρίσεις, οι οποίες προβλέπονται στα άρθρα 3 και 4 της οδηγίας, παραλείπει δε τελείως τους όρους εργασίας που διέπονται από το άρθρο 5, το οποίο αναφέρεται ρητά στο άρθρο 6 της οδηγίας.

Εξάλλου, δεν ευσταθεί η αναφορά από την προσφεύγουσα του άρθρου 24 του συντάγματος της Ιταλικής Δημοκρατίας, δεδομένου ότι η αναφορά αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη για τις διακρίσεις που προβλέπονται στο άρθρο 5 της οδηγίας και αναποτελεσματική για εκείνες που προβλέπονται στα άρθρα 3 και 4.

Στην πραγματικότητα, όπως ορθώς αναφέρει η καθής, η οδηγία δεν αγνόησε καθόλου τις τακτικές ένδικες διαδικασίες, αλλά ήθελε τη δημιουργία ειδικών διαδικασιών λόγω του ιδιαίτερου και δυσχερούς κοινωνικού και οικονομικού πλαισίου.

Είναι, συνεπώς, προφανές, ότι η οδηγία δεν έχει μεταφερθεί εξ ολοκλήρου στην ιταλική έννομη τάξη, δεδομένου ότι το σύστημα των μέσων παροχής εννόμου προστασίας που προβλέπεται στο άρθρο 15 του νόμου 903 αφορά τη μη εφαρμογή της ίσης μεταχειρίσεως κατά την έννοια του άρθρου 3 και του άρθρου 4 όχι όμως και του άρθρου 5 της οδηγίας.»

Το Δικαστήριο έθεσε στην ιταλική κυβέρνηση τα ακόλουθα ερωτήματα:

«1. Μπορεί η Ιταλική Δημοκρατία να αναφέρει *ακριβώς* με ποιες διατάξεις της νομοθεσίας της, εκτός του νόμου 903, εφαρμόζεται το άρθρο 5 της οδηγίας;

2. Μπορεί να αναφέρει σε ποιο στάδιο βρίσκεται η προσφυγή που ασκήθηκε ενώπιον του συνταγματικού δικαστη-

ρίου σχετικά με τη συνταγματικότητα του άρθρου 6 του νόμου 903 του οποίου έκανε μνεία στην απάντησή της της 6ης Ιουλίου 1981 στην αιτιολογημένη γνώμη;

3. Θεωρεί η Ιταλική Δημοκρατία ότι είναι επαρκώς σε θέση να υποβάλει τις παρατηρήσεις της κατά τη φάση της προδικασίας επί του δεύτερου ισχυρισμού που προέβαλε η Επιτροπή και αφορά τη μη πλήρη εφαρμογή του άρθρου 6 της οδηγίας;»

Οι απαντήσεις ήταν οι ακόλουθες:

1. ... η κατάσταση της νομοθεσίας, όσον αφορά την εκτέλεση των υποχρεώσεων εφαρμογής του άρθρου 5 της οδηγίας, έχει επαρκώς και εγκύρως διαμορφωθεί από την άποψη των ισχυρισμών που διατύπωσε η Επιτροπή στην παρούσα υπόθεση, με τις διατάξεις του νόμου 903 της 9ης Δεκεμβρίου 1977 και του νόμου 300 της 20ής Μαΐου 1970.

Συγκεκριμένα, οι σημαντικότερες διατάξεις, πάντοτε σε σχέση με τους ισχυρισμούς που προβλήθηκαν εν προκειμένω, είναι εκείνες που θα παραθέσουμε εξ ολοκλήρου για μεγαλύτερη διευκόλυνση του Δικαστηρίου:

— Άρθρο 2 του νόμου 903/77

«Η εργαζόμενη έχει δικαίωμα στην ίδια αμοιβή με τον εργαζόμενο όταν οι αιτούμενες παροχές είναι παρόμοιες ή της ίδιας αξίας.

Τα συστήματα επαγγελματικής κατατάξεως πρέπει να υιοθετούν, για τον προσδιορισμό των αμοιβών, κοινά κριτήρια για τους άνδρες και τις γυναίκες.»

— Άρθρο 3 του νόμου 903/77

«Απαγορεύεται κάθε διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά την αναγνώριση των ειδικεύσεων ή την ανάθεση των καθηκόντων και την εξέλιξη της σταδιοδρομίας.»

— Άρθρο 15, του άρθρου 300/70 όπως τροποποιήθηκε από το άρθρο 13 του νόμου 903/77

«(Πράξεις που εισάγουν διακρίσεις) — είναι άκυρη κάθε συμφωνία ή πράξη που έχει σκοπό:

α) να εξαρτήσει τη θέση ενός εργαζομένου από τον όρο ότι θα προσχωρήσει ή δεν θα προσχωρήσει σε συνδικαλιστικό σωματείο ή ότι θα παύσει να αποτελεί μέλος αυτού·

β) να απολύσει έναν εργαζόμενο, να τον υποβάλει σε ειδική μεταχείριση όσον αφορά την αναγνώριση των ειδικεύσεων ή την ανάθεση των καθηκόντων, τις μεταθέσεις, τα πειθαρχικά μέτρα ή να του προξενήσει κατ' άλλο τρόπο ζημία λόγω της συμμετοχής του σε σωματείο ή της συνδικαλιστικής του δραστηριότητας ή της συμμετοχής του σε απεργία.

Οι διατάξεις του προηγούμενου εδαφίου εφαρμόζονται επίσης στις συμφωνίες ή πράξεις που αποβλέπουν στην άσκηση πολιτικών, θρησκευτικών, φυλετικών, γλωσσικών διακρίσεων ή διακρίσεων λόγω του φύλου.»

— Άρθρο 19 του νόμου 903/77

«Καταργούνται όλες οι νομοθετικές διατάξεις που είναι αντίθετες προς τις διατάξεις του παρόντος νόμου. Στερούνται, επομένως, εννόμου αποτελέσματος οι εσωτερικές διατάξεις ή οι πράξεις διοικητικού χαρακτήρα του κράτους και των άλλων δημοσίων οργανισμών που είναι ασυμβίβαστες προς τις διατάξεις του παρόντος νόμου.

Είναι επίσης άκυρες οι διατάξεις των συλλογικών ή ατομικών συμβάσεων εργασίας, των εσωτερικών κανονισμών των επιχειρήσεων, των επαγγελματικών καταστατικών που είναι ασυμβίβαστες προς τις διατάξεις που περιέχονται στον παρόντα νόμο.»

2. «Η υπόθεση εκκρεμεί ακόμη ενώπιον του συνταγματικού δικαστηρίου· προς το παρόν, δεν έχει οριστεί δικάσιμος σε προσεχή συνεδρίαση του δικαστηρίου.»

3. «Μπορεί, πράγματι, να διαπιστωθεί ότι κατά τη διάρκεια της προδικασίας, η Επιτροπή δεν προσέδωσε με τις αιτιάσεις της καμία ιδιαίτερη σημασία στην ένδικη προστασία κατά των αντίθετων προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως πράξεων· στην αιτιολογημένη γνώμη της 30ής Απριλίου, ελλείπει οποιαδήποτε αναφορά στο άρθρο 6 της οδηγίας.

Αυτό εξηγεί γιατί δεν αναφέρεται το σημείο αυτό στις αντίστοιχες ανακοινώσεις της ιταλικής κυβερνήσεως.»

V — Προφορική διαδικασία

Οι διάδικοι αγόρευσαν στη συνεδρίαση της 22ας Μαρτίου 1983.

Η γενική εισαγγελέας ανέπτυξε τις προτάσεις της στη συνεδρίαση της 7ης Ιουνίου 1983.

Σκεπτικό

1 Με δικόγραφο που κατέθεσε στη γραμματεία του Δικαστηρίου την 1η Ιουνίου 1982, η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων άσκησε, δυνάμει του άρθρου 169 της συνθήκης ΕΟΚ, προσφυγή, με την οποία ζητεί να αναγνωριστεί ότι η Ιταλική Δημοκρατία, παραλείποντας να θεσπίσει εντός της προθεσμίας που είχε ταχθεί τις αναγκαίες διατάξεις για να συμμορφωθεί προς την οδηγία 76/207 του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ., 05/002, σ. 70), παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη συνθήκη.

2 Τα άρθρα 5 και 6 της οδηγίας, που η Επιτροπή θεωρεί ότι δεν μεταφέρθηκαν στο δέοντα βαθμό και κατά τον προσήκοντα τρόπο στην ιταλική έννομη τάξη, ορίζουν ότι:

«1. Η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, όσον αφορά τους όρους εργασίας, συμπεριλαμβανομένων των όρων απολύσεως, συνεπάγεται την εξασφάλιση σε άνδρες και γυναίκες των αυτών όρων, χωρίς διάκριση βασιζόμενη στο φύλο.

2. Για το σκοπό αυτό, τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε:

α) να καταργηθούν οι νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως·

6) να ακυρωθούν, να δύνανται να κηρυχθούν άκυρες ή να δύνανται να τροποποιηθούν οι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως διατάξεις που περιλαμβάνονται στις συλλογικές συμβάσεις ή τις ατομικές συμβάσεις εργασίας, στους εσωτερικούς κανονισμούς επιχειρήσεων, καθώς και στα καταστατικά των ελευθέρων επαγγελμάτων·

γ) να αναθεωρηθούν εκείνες οι νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως όταν δεν υφίστανται πλέον οι λόγοι προστασίας που τις δικαιολογούν· να κληθούν οι κοινωνικοί εταίροι να προβούν στις επιθυμητές αναθεωρήσεις των συμβατικών διατάξεων της ιδίας φύσεως.»

Το άρθρο 6 ορίζει εξάλλου ότι:

«Τα κράτη μέλη εισάγουν στην εσωτερική τους έννομη τάξη τα αναγκαία μέτρα, προκειμένου να καταστεί δυνατό σε κάθε πρόσωπο που θεωρεί ότι θίγεται από τη μη εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, κατά την έννοια των άρθρων 3, 4 και 5, να διεκδικεί τα δικαιώματά του διά της δικαστικής οδού, αφού ενδεχομένως, προσφύγει σε άλλα αρμόδια όργανα.»

3 Η Ιταλική Δημοκρατία θέσπισε το νόμο 903, της 9ης Δεκεμβρίου 1977, περί της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών όσον αφορά την απασχόληση. Ο νόμος αυτός ορίζει στο άρθρο 1 ότι κάθε διάκριση λόγω φύλου όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, ανεξαρτήτως του τρόπου προσλήψεως και του τομέα ή του κλάδου δραστηριότητας, απαγορεύεται σε όλες τις βαθμίδες της επαγγελματικής ιεραρχίας. Η εν λόγω διάκριση απαγορεύεται επίσης όταν ασκείται σε σχέση με την οικογενειακή κατάσταση ή με την εγκυμοσύνη ή κατά τρόπο έμμεσο, μέσω μηχανισμών επιλογής ή μέσω του τύπου ή κάθε άλλης μορφής δημοσιότητας, στην οποία το ένα ή το άλλο φύλο αναφέρεται ως απαιτούμενη προϋπόθεση για την πρόσληψη. Η απαγόρευση εφαρμόζεται στις ενέργειες που επιχειρούνται στον τομέα του επαγγελματικού προσανατολισμού, της επαγγελματικής εκπαιδεύσεως, της επαγγελματικής επιμορφώσεως και μετεκπαιδεύσεως, τόσο σε σχέση με την πρόσβαση όσο και σε σχέση με το περιεχόμενο.

4 Το άρθρο 2 ορίζει ότι η εργαζόμενη δικαιούται την ίδια αμοιβή με τον εργαζόμενο, όταν οι ζητούμενες παροχές είναι παρόμοιες ή έχουν την ίδια αξία. Τα συστήματα επαγγελματικής κατατάξεως για τον καθορισμό των αμοιβών πρέπει να εφαρμόζουν κοινά κριτήρια για τους άνδρες και τις γυναίκες.

5 Το άρθρο 3 απαγορεύει κάθε διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά την αναγνώριση ειδικεύσεων, την ανάθεση των καθηκόντων και την εξέλιξη της σταδιοδρομίας. Οι απουσίες, που προβλέπονται στα άρθρα 4 και 5 του νόμου 1204 της 30ής Δεκεμβρίου 1971, θεωρούνται όσον αφορά την εξέλιξη της σταδιοδρομίας ως εργάσιμες ημέρες, όταν οι συλλογικές συμβάσεις δεν επιβάλλουν στο σημείο αυτό ιδιαίτερους όρους.

6 Το άρθρο 4, πρώτο εδάφιο, ορίζει ότι οι εργαζόμενες έστω και αν έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν το δικαίωμα συνταξιοδοτήσεως, μπορούν να επιλέξουν να ασκούν τα καθήκοντά τους μέχρι το όριο ηλικίας που ορίζεται για τους άνδρες. Τα άλλα εδάφια του άρθρου αυτού περιέχουν συμπληρωματικές διατάξεις, οι οποίες δεν είναι αναγκαίο να αναφερθούν στα πλαίσια της παρούσας απόφασης.

7 Η Επιτροπή θεωρεί, πρώτον, ότι οι διατάξεις αυτές του νόμου 903 μεταφέρουν στην ιταλική έννομη τάξη τις διατάξεις του άρθρου 5 της οδηγίας σε βαθμό και κατά τρόπο που δεν συμβιβάζονται με το πνεύμα και το γράμμα της οδηγίας. Ο νόμος αναφέρεται σε ορισμένους όρους εργασίας, όπως η αμοιβή, η ηλικία συνταξιοδοτήσεως και το δικαίωμα απουσίας από την εργασία σε περίπτωση υιοθεσίας, δεν αναφέρεται όμως σε όλους τους όρους εργασίας, παρά τον ευρύτερο χαρακτήρα των διατάξεων του άρθρου 5 της οδηγίας.

8 Η κυβέρνηση της Ιταλικής Δημοκρατίας απαντά ότι από την εξέταση των διατάξεων του εν λόγω νόμου 903 προκύπτει ότι η διάκριση λόγω φύλου απαγορεύεται όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, τον επαγγελματικό προσανατολισμό, την επαγγελματική εκπαίδευση, την επαγγελματική επιμόρφωση και μετεκπαίδευση (άρθρο 1), την αμοιβή και τα συστήματα επαγγελματικής κατατάξεως για τον καθορισμό των αμοιβών (άρθρο 2), την αναγνώριση των ειδικεύσεων, την ανάθεση των καθηκόντων και την εξέλιξη της σταδιοδρομίας (άρθρο 3), την ηλικία συνταξιοδοτήσεως (άρθρο 4) και το δικαίωμα απουσίας από την εργασία σε ορισμένες περιστάσεις (άρθρο 6). Η κυβέρνηση της Ιταλικής Δημοκρατίας προσθέτει ότι το άρθρο 15 του νόμου 300 της 20ής Μαΐου 1970 τροποποιήθηκε με το άρθρο 13 του νόμου 903 του 1977, κατά τρόπο ώστε να προβλέπεται η ακυρότητα κάθε συμφωνίας ή πράξεως που στηρίζεται στο φύλο και αποβλέπει στην απόλυση ενός εργαζομένου ή μπορεί να βλάψει τον εργαζόμενο.

9 Θα πρέπει να υπομνηστεί ότι δυνάμει του άρθρου 189 της συνθήκης, η οδηγία δεσμεύει κάθε κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται, όσον αφορά το επιδιωκό-

μενο αποτέλεσμα, αλλά αφήνει την επιλογή του τύπου και των μέσων στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών. Δεν μπορεί, επομένως, να επικριθεί ο ιταλός νομοθέτης, διότι θέσπισε ορισμένο αριθμό ειδικών διατάξεων που αφορούν τους σημαντικότερους όρους εργασίας, περιοριζόμενος, όσον αφορά τους άλλους όρους εργασίας, σε μια γενική διάταξη που περιλαμβάνει, όπως το άρθρο 15 του νόμου του 1970 που τροποποιήθηκε με το άρθρο 13 του νόμου του 1977, κάθε άλλο όρο εργασίας που δεν αναφέρεται συγκεκριμένα, εκτός και αν αποδειχθεί ότι το επιδιωκόμενο με την οδηγία αποτέλεσμα δεν έχει πράγματι επιτευχθεί.

10 Δεδομένου ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε ότι ο παραπάνω συνδυασμός των ειδικών διατάξεων, συμπληρούμενος με μια γενική διάταξη, αφήνει κενά σε σχέση με το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, ο πρώτος ισχυρισμός της Επιτροπής δεν μπορεί να γίνει δεκτός.

11 Η Επιτροπή ισχυρίζεται, δεύτερον, ότι ο νόμος του 1977 παρέχει στη μητέρα που υιοθέτησε ένα παιδί, εφόσον αυτό δεν είναι μεγαλύτερο των 6 ετών κατά το χρόνο της υιοθεσίας, την ευχέρεια να τύχει της υποχρεωτικής αδείας και της αντίστοιχης οικονομικής μεταχειρίσεως τους τρεις πρώτους μήνες από την είσοδο του παιδιού στη θετή οικογένεια και του δικαιώματος να απουσιάζει από την εργασία επί ορισμένο χρονικό διάστημα, χωρίς εντούτοις να παρέχει στο θετό πατέρα τα ίδια δικαιώματα. Αυτή η διαφορά μεταχειρίσεως συνιστά διάκριση ως προς τους όρους εργασίας κατά την έννοια της οδηγίας.

12 Το άρθρο 6 του νόμου 903 του 1977 ορίζει ότι οι εργαζόμενες που υιοθέτησαν παιδιά ή που ανέλαβαν την επιμέλειά τους πριν από την υιοθεσία, μπορούν να τύχουν της αδείας μητρότητας που αναφέρεται στο άρθρο 4 του νόμου 1204 του 1971 και της σχετικής με αυτήν οικονομικής μεταχειρίσεως, κατά τους τρεις πρώτους μήνες που ακολουθούν την πραγματική είσοδο του παιδιού στη θετή οικογένεια ή στην οικογένεια που έχει αναλάβει την επιμέλειά του, υπό την προϋπόθεση ότι σε κάθε περίπτωση το παιδί δεν έχει υπερβεί την ηλικία των έξι ετών κατά το χρόνο της υιοθεσίας ή της αναθέσεως της επιμέλειας. Στο δεύτερο εδάφιο του άρθρου αυτού προστίθεται ότι οι ίδιες εργαζόμενες μπορούν επίσης να ασκήσουν το δικαίωμα απουσίας από την εργασία που προβλέπεται στο άρθρο 7, πρώτο εδάφιο, του νόμου του 1971, επί χρονικό διάστημα ενός έτους από την πραγματική είσοδο του παιδιού στην οικογένεια και υπό την προϋπόθεση ότι το παιδί δεν έχει υπερβεί την ηλικία των τριών ετών, καθώς και το δικαίωμα να απουσιάζουν από την εργασία που προβλέπεται στο εδάφιο 2 του ίδιου άρθρου 7.

13 Ο νόμος 1204 της 30ής Δεκεμβρίου 1971 ορίζει, στο άρθρο 4, ότι απαγορεύεται να ανατίθεται εργασία σε γυναίκες:

α) κατά τη διάρκεια των δύο μηνών πριν από την πιθανή ημερομηνία τοκετού·

β) αν ο τοκετός έγινε μετά την ημερομηνία αυτή, κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ της πιθανής ημερομηνίας και της ημερομηνίας που πράγματι έγινε ο τοκετός·

γ) κατά το χρονικό διάστημα των τριών μηνών που ακολουθούν τον τοκετό.

14 Το άρθρο 7 του ίδιου νόμου ορίζει ότι κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους του παιδιού η εργαζόμενη έχει δικαίωμα να απουσιάζει από την εργασία της, μετά την άδεια μητρότητας, που αναφέρθηκε παραπάνω, επί χρονικό διάστημα έξι μηνών, κατά τη διάρκεια του οποίου η θέση της διατηρείται (πρώτο εδάφιο). Έχει επίσης το δικαίωμα να απουσιάζει από την εργασία της στη διάρκεια των ασθενειών του παιδιού, εφόσον αυτό έχει ηλικία κάτω των τριών ετών, προσκομίζοντας ιατρική βεβαίωση (δεύτερο εδάφιο).

15 Το άρθρο 7 του νόμου 903 του 1977 ορίζει ότι το δικαίωμα απουσίας από την εργασία, που προβλέπεται στο άρθρο 7 του νόμου 1204 του 1971 αναγνωρίζεται και στον πατέρα εργαζόμενο, έστω και αν είναι θετός πατέρας ή έχει την επιμέλεια του παιδιού κατά την έννοια του άρθρου 314/20 του αστικού κώδικα, εναλλακτικά με την εργαζόμενη μητέρα ή όταν η επιμέλεια των παιδιών ανατίθεται στον πατέρα.

16 Αντίθετα, ο θετός πατέρας δεν απολαύει της ευχέρειας που παρέχεται στη θετή μητέρα, η οποία μπορεί να λάβει άδεια μητρότητας κατά τη διάρκεια των τριών πρώτων μηνών μετά την πραγματική είσοδο του παιδιού στη θετή οικογένεια. Η διάκριση αυτή δικαιολογείται, όπως ορθά υποστηρίζει η κυβέρνηση της Ιταλικής Δημοκρατίας, από τη θεμιτή μέριμνα για την όσο το δυνατό σε μεγαλύτερο βαθμό εξομοίωση των συνθηκών εισόδου του παιδιού στη θετή οικογένεια με τις συνθήκες που επικρατούν κατά την άφιξη του νεογέννητου στην οικογένεια, κατά τη διάρκεια της πολύ κρίσιμης αυτής περιόδου. Όσον αφορά την απουσία από την εργασία μετά από την εν λόγω αρχική περίοδο των τριών μηνών, ο θετός πατέρας απολαύει των ίδιων δικαιωμάτων με τη μητέρα.

17 Υπό τις συνθήκες αυτές η διαφορετική μεταχείριση που επικρίνει η Επιτροπή δεν μπορεί να θεωρηθεί ως διάκριση κατά την έννοια της οδηγίας.

18 Ο τελευταίος ισχυρισμός της Επιτροπής αφορά τη φερομένη παράλειψη της Ιταλικής Δημοκρατίας να συμμορφωθεί προς το άρθρο 6 της οδηγίας. Η Επιτροπή διευκρινίζει ότι το άρθρο 15 του νόμου 903 του 1977 περιορίζει τη χρήση των μέσων παροχής εννόμου προστασίας που προβλέπονται σ' αυτόν μόνο στις περιπτώσεις παραβάσεων των διατάξεων των άρθρων 1 και 5 του ίδιου νόμου, δεν παρέχει δε ένδικη προστασία στον ενδιαφερόμενο που θεωρεί ότι θίγεται από τη μη τήρηση άλλων διατάξεων της οδηγίας.

19 Η κυβέρνηση της Ιταλικής Δημοκρατίας ισχυρίζεται ότι η διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 15 του νόμου 903 είναι επείγουσα, τονίζει όμως ότι η οδηγία δεν επιβάλλει την καθιέρωση μιας τέτοιας διαδικασίας για όλες τις περιπτώσεις διακρίσεως. Το άρθρο 700 του κώδικα πολιτικής δικονομίας, που είναι δικονομικός κανόνας γενικής απολύτως εφαρμογής, επιτρέπει την επείγουσα λήψη, πριν από την απόφαση επί της ουσίας, των αναγκαίων μέτρων προς αποφυγή ανεπανόρθωτης βλάβης. Της διατάξεως αυτής μπορεί να γίνει επίκληση σε όλους τους τομείς εφαρμογής της οδηγίας, που δεν προβλέπονται στο άρθρο 15 του νόμου 903.

20 Επιπλέον, το άρθρο 24 του ιταλικού συντάγματος ορίζει ότι κάθε πρόσωπο μπορεί να ζητήσει δικαστική προστασία των δικαιωμάτων και των εννόμων συμφερόντων του. Η συνταγματική αυτή αρχή έχει άμεση, παγία και σαφώς αναγνωρισμένη εφαρμογή, υπό την έννοια ότι, εφόσον διαπιστωθεί η ύπαρξη ουσιαστικού κανόνα που προστατεύει ατομικό συμφέρον, δεν απαιτείται καμία ειδική νομοθετική πράξη για τη διασφάλιση της προστασίας του συμφέροντος αυτού, η οποία απορρέει, κατά τρόπο γενικό και απόλυτο, από το άρθρο 24 του συντάγματος. Οι υποκείμενοι, επομένως, σε δυσμενή διάκριση εργαζόμενοι μπορούν να στηριχθούν στη συνταγματική αυτή διάταξη και να ζητήσουν την τήρηση των διατάξεων του νόμου 903 δια της δικαστικής οδού.

21 Η Επιτροπή δεν αντέκρουσε τις παρατηρήσεις της κυβερνήσεως της Ιταλικής Δημοκρατίας. Υπ' αυτές τις συνθήκες ο ισχυρισμός αυτός δεν μπορεί να γίνει δεκτός.

22 Δεδομένου ότι δεν έγινε δεκτός κανένας από τους ισχυρισμούς που προέβαλε η Επιτροπή, η προσφυγή είναι απορριπτέα στο σύνολό της.

Επί των δικαστικών εξόδων

23 Σύμφωνα με το άρθρο 69, παράγραφος 2, του κανονισμού διαδικασίας, ο ηττηθείς διάδικος καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα, εφόσον υπήρχε σχετικό αίτημα του νικήσαντος διαδίκου.

24 Δεδομένου ότι η Επιτροπή ηττήθηκε, πρέπει να καταδικαστεί στα δικαστικά έξοδα.

Διά ταύτα

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

κρίνει και αποφασίζει:

1) Απορρίπτει την προσφυγή.

2) Καταδικάζει την Επιτροπή στα δικαστικά έξοδα.

	Mertens de Wilmars	Koopmans	Bahlmann
Galmot	Pescatore	Mackenzie Stuart	O'Keeffe
Bosco	Due	Everling	Κακούρης

Δημοσιεύτηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 26 Οκτωβρίου 1983.

Ο γραμματέας

P. Heim

Ο πρόεδρος

J. Mertens de Wilmars

3290